

Gyurcsó Júlia
könyvtárostanárné
juliagy@altisk-kcsa.sulinet.hu

INFORMÁCIÓS FORRÁSKÖZPONT TÍPUSÚ ISKOLAI KÖNYVTÁRAK

Bevezető gondolatok, célkitűzés

Információs társadalmunk kitüntetett erőforrása: a tudás. Talán soha nem volt igazabb Bacon azon megállapítása, hogy „a tudás hatalom”, mint ma! Aki nem jut információhoz, lemarad. Az ismeretek gyors avulása minden munkahelyen/munkaterületen megköveteli a folyamatos önképzést, tanulást. Fontos tehát, hogy az iskola megalapozza a permanens művelődés, az irodalomhasználat igényének és képességének kialakulását. Ebben meghatározó és minőségi szerep jut az *információs forrásközpont típusú* iskolai könyvtárnak!

Előadásom elsődleges célja bemutatni, hogy mit tehet az optimális tárgyi és szakmai feltételekkel (azaz korszerű dokumentumállománnyal, internethozzáféréssel és főállású, szakképzett könyvtárostanárral) rendelkező **iskolai könyvtár** a tanulók

- tudásközpontú életszemléletének
- az irodalomhoz fűződő pozitív értelmi és érzelmi kötődésének
- információs kultúrájának (dokumentum- és könyvtárhasználati képességének, információelérési- és feldolgozási technikáinak)

kialakítása érdekében.

Szeretnék átfogó képet nyújtani a modern, forrásközpont-típusú iskolai könyvtár működéséről, az oktatás/nevelés folyamatában betöltött szerepéről.

Céлом továbbá: rávilágítani az iskolai könyvtár és benne a könyvtárostanárné szemléletváltásának szükségességére: a megőrzésre/kölcsonzésre koncentrááló klasszikus könyvtármodellt mindenütt fel kell váltania az információs forrásközpont-modellnek! A passzív könyvtáros-attitűd helyett pedig aktív, kezdeményező, a könyv- és könyvtárhasználat, az információszerzés, -rendszerezés, -feldolgozás technikájának közvetítésére is alkalmas könyvtárostánárookra van szükség! A paradigmaváltás azonban nem könnyű, ezért célszerű fiatal, pályakezdő könyvtárostánárokat alkalmazni, illetve elengedhetetlen az idősebbek továbbképzése, szocializációja. Az új szemléletmód kialakításában kulcsszerepe és alapvető felelőssége van a szakirányú felsőoktatásnak. Hadd idézzem itt Sebestyén György, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének vezetője – *Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve* című monográfiájában megfogalmazott – sorait: „A kommunikációs ismeretek, szellemi tréningek mint nevelési eszközök is nagy szerepet kapnak nálunk, hogy hallgatónk egy felhasználóbarát információs társadalom élharcosai lehessenek.”¹

¹ Sebestyén György: *Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve: az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története.* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2001. p. 22.

Végül hadd utaljak rá, hogy Thomas Kuhn „*A tudományos forradalmak szerkezete*” című nagyszerű könyve² XIII. fejezetében kifejti: „A paradigmaváltás folyamatában, a paradigmák közötti választáskor jelentős szerepe van a (szakmán kívüli) tekintélynek is.” Szeretném bebizonyítani, hogy az információs forrásközpont típusú iskolai könyvtár megbecsült szervezeti egysége a 21. század tudás alapú társadalmának, a könyvtárostánár pedig nélkülözhetetlen tagja az oktatási intézménynek!

A forrásközpont típusú iskolai könyvtár fogalma

Könyvtár (az 1997. évi CXL. törvény szerint):

A könyvtári dokumentumok rendszerezett *gyűjtését, feltárását/feldolgozását, megőrzését és használatát* (az olvasók/felhasználók *rendelkezésére bocsátását*) biztosító szervezet.

Iskolai könyvtár:

Gyűjti, feltárja, megőrzi és rendelkezésre bocsátja *az iskolai oktató/nevelő munkához szükséges* dokumentumokat.

Forrásközpont típusú iskolai könyvtár:

Olyan iskolai könyvtár, mely a *tanítás/tanulási folyamat szerves részeként, könyvtárpedagógiai programja* alapján a tanulók információs kultúrájának³ tudatos kialakítását is vállalja.

Az iskolai könyvtár jogi szabályozása

Az iskolai könyvtár működését a **közoktatási törvény** (1993. évi LXXIX. tv.) és a **11/1994. MKM rendelet** szabályozza. A közoktatási törvény 2003 szeptemberétől minimum 1 fő főfoglalkozású könyvtárostánár alkalmazását írja elő az oktatási intézményekben. A munkakör pedagógus besorolással jár, tehát a könyvtáros szakképzés mellett feltétele a tanári végzettség és szakképzés is. A könyvtárostánár kötelező óraszám: heti 22 óra, melynek keretében biztosítja a könyvtár nyitvatartását és a könyvtári órákat.

A könyvtár-szakmai tevékenységről a **kulturális szaktörvény** (1997. évi CXL. tv.) rendelkezik.

A forrásközpont típusú iskolai könyvtár jellemzői

- Taneszközök szakkönyvtára (és nem általános gyűjtőkörű, közművelődési könyvtár az iskolában).

² Thomas S. Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest: Osiris, 2000. 261 p.

³ Információs kultúra: önálló könyv-, könyvtárhasználat, hagyományos és digitális információszerző, -rendszerező, -feldolgozó képesség, a szellemi munka technikája (forrásfelhasználás, cédulázás, hivatkozási módok, irodalomjegyzék készítés).

- Gyűjtőkörét az oktatási intézmény Pedagógiai programja, Helyi tanterve határozza meg. (Állománygyarapításkor ezek cél- és feladatrendszeréből indul ki.)
- Szolgáltatásait minden tanítási napon igénybe lehet venni.
- Heti 22 órában nyitvatartás, kölcsönzés és helybenhasználat biztosítása.
- Az egyéni és a csoportos tanítás/tanulás és az önművelés színhelye.
- Biztosítja a szellemi munka optimális feltételeit.
- Demokratikus légkör, felhasználóközpontúság jellemzi.
- Korszerű könyvtári technológiával (integrált könyvtárkezelő rendszer, OPAC⁴) felszerelt.
- Kulcsszerep az információszerzés és feldolgozás technikáinak közvetítésében, az önálló, élethosszig tartó tanulásra való felkészítésben.
- Integrálja a hagyományos és a digitális dokumentumokat/forrásokat.
- Hozzáférést biztosít mind a helyi, mind távoli információkhoz.
- Széleskörű elektronikus információszolgáltatást végez.
- Közvetíti más könyvtárak szolgáltatásait, közreműködik a könyvtárközi kölcsönzésben.
- Minőségközpontúság jellemzi mind az állomány kialakítása, mind a szolgáltatások terén.

Az iskolai könyvtár pedagógiai szerepvállalása

Utaltunk már rá, hogy a forrásközpont típusú iskolai könyvtárat az különbözteti meg a hagyományos iskolai könyvtártól, hogy a tanítás/tanulási folyamat szerves részeként, könyvtárpedagógiai programja révén aktív szerepet vállal a tanulók könyvtárhasználati kultúrájának, információszerző és feldolgozó képességének kialakításában, készség szintre emelésében. Pedagógiai szempontból lényeges a tanulók célirányos, gyors ismeretszerzésre, szelektív/kritikai megközelítésre, elemző / szintetizáló gondolkodásra, az információ rendszerezésére szoktatása is.

A 2001/02-es tanévtől érvényben lévő kerettanterv *önálló tartalommal és követelményekkel* rendelkező *tantárgyi részterületként* és *tantárgyközi nevelési feladatként* definiálja a könyvtárhasználatot. Két befogadó tantárgyba (az informatikába és a magyar nyelvbe) integrálva, a könyvtárpedagógia 4 kiemelt témakörét különböztetjük meg:

- általános könyvtárhasználati ismeretek⁵
- dokumentumismeret⁶

⁴ OPAC = Online Public Access Catalogue = számítógépes könyvtári katalógus

⁵ Úgymint: 1.) A könyvtár fogalma, típusai. 2.) Eligazodás a könyvtár funkcionális tereiben: olvasóterem, szabadpólc, multimédia övezet. 3.) Helyben használható és kölcsönözhető könyvtári állomány. 4.) A szépirodalom és a szakirodalom csoportosítása, rendszere. 5.) Könyvtári szolgáltatások.

⁶ Úgymint: 1.) Nyomtatott dokumentumok: könyvek, időszaki kiadványok, kézikönyvek, közhasznú információs források. 2.) Nem nyomtatott (hangzó, képrögzítéses, audiovizuális, elektronikus) dokumentumok: magnókazetta, bakelitlemezzel, zenei CD, fénykép, diakép, diafilm, videofilm, DVD, multimédiás CD-ROM, floppy, CD.

- tájékoztató eszközök⁷
- a szellemi munka technikája⁸

Az ismeretek körét fokozatosan, az életkori sajátosságok figyelembe vételével kell bővíteni. Az elemi szint (6. osztály) végére cél: az *alapismeretek* elsajátítása és *jártasság* szerzés az információs bázis használatában. Az alapfokú szinten (7–12. évfolyam) pedig cél: az ismeretek *alkalmazása és készségi szintre* emelése, illetve felkészítés az informatika érettségire.

Fontos megjegyezni azonban, hogy a könyvtárhasználat *tantárgyközi*, azaz minden tudományágat érintő szakterület, ezért a könyvtárostanár és a szaktanárok *közös felelőssége* a könyvtárhasználati és könyvtárinformatikai ismeretek használatása, gyakoroltatása, készségi szintre (képeséggé) fejlesztése!

2004 szeptemberétől (a kerettanterv mellett) bevezetésre került a használható / gyakorlati tudást preferáló, kompetenciaalapú NAT 2 is. Ez a dokumentum kiemelt fejlesztési területként kezeli a *tanulást*, ami tovább erősíti az önálló információszerezésre és annak feldolgozására (azaz tanulásra) nevelő forrásközpont típusú iskolai könyvtár pozícióját!

Információközvetítő, tájékoztató tevékenység a korszerű iskolai könyvtárban

A könyvtárostanár tájékoztató tevékenysége sokrétű: Informál a könyvtár, az állomány, a katalógusok, az adatbázisok, a referenzs kézikönyvek használatáról. Segíti a *tanulók* gyűjtőmunkáját, esetenként szakkönyvtárakkal együttműködve, szakirodalmi tájékoztatást (szakterületi/tudományági, tantárgypedagógiai, módszertani információkat) nyújt a *pedagógusoknak*.

Az iskolai könyvtár tájékoztató szolgáltatása direkt/faktografikus⁹ és indirekt¹⁰ tájékoztató eszközökre / információforrásokra épül.

Fontos, hogy a diákok az iskolában megismerkedjenek a korszerű tájékoztató eszközökkel (katalógusokkal, adatbázisokkal), információkereső technikákkal (bőngészés, kulcsszavas keresés, operátorok használata, csonkolás stb.), mert akkor használni tudnak más gyűjteményeket is, el tudnak igazodni a közművelődési-, a szak- és a felsőoktatási könyvtárak állományában is.

A munkájára igényes könyvtárostanár felkutatja a különböző tantárgyak speciális segédleteit (szaktudományi kézikönyveit, szakszótárait, szaklexikonait, szakenciklo-

⁷ Úgy mint: 1.) Katalógusok (betűrendes-, szak- és tárgyszó-katalógus, OPAC). 2.) Adatbázisok (bibliográfiai, teljes szövegű). 3.) Közhasznú információs források (telefonkönyv, menetrend, hálózati keresőgépek)

⁸ Úgy mint: anyaggyűjtési, anyagrendezési, szövegszerkesztési, hivatkozási- és forráslista/irodalomjegyzék készítési, prezentációkészítési, pályázatírási módszerek.

⁹ Konkrét kérdésre direkt/konkrét adattal válaszoló információforrások (pl.: kézikönyvek: lexikonok, enciklopédiák, szótárak, címtárak, adattárak, időrendi táblázatok, adatbázisok stb.).

¹⁰ Összetettebb kérdésre válaszoló, irodalmat feltáró, rendszerező információforrások (pl.: katalógusok, bibliográfiák, lelőhelyjegyzékek, gyarapodási jegyzékek stb.).

pédiáit, szakfolyóiratait, szakkönyvtárait, számítógépes adatbázisait) és a szaktanárral együttműködve, egy könyvtárra épülő szaktárgyi óra keretében mutatja be az adott tudományterület szaktájékoztató eszközeit és azok használatának módszereit.

Néhány hasznos elektronikus információforrás

Az iskolai könyvtár információközvetítő tevékenységéhez kapcsolódóan, továbbiakban szeretném felhívni a figyelmet néhány hasznos internetcímre. Aki pedig teljességre törekvően kíván elmélyedni a témában, annak *Sebestyén György: Légy az információs társadalom polgára!* című könyvét¹¹ javasolnám. Ez a hiánypótló munka részletesen ismerteti a MEK (Magyar Elektronikus Könyvtár), ezen belül a LibInfo (48 órán belüli, ingyenes internetes tájékoztató szolgáltatás), a Neumann-ház, az EISZ (Elektronikus Információ Szolgáltatás, az Oktatási Minisztérium programja) és a NIIF (Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program) keretében működő elektronikus szolgáltatásokat. Tartalmazza továbbá a Semmelweis Egyetem Központi Könyvtára elektronikus információforrásainak jegyzékét (p. 289–291) és közli a Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának virtuális szolgáltatásait (pl.: szótárak, enciklopédiák, adattárak) is.

Könyvtári katalógusok:

NEKTÁR

http://nektar1.oszk.hu/librivation_hun.html

az OSZK (nemzeti könyvtárunk) számítógépes szolgáltatásainak összessége. Pl.: Online katalógus – WebOPAC (Amicus), Digitális Corvinák, HEKTOR Hazai (1976–) és külföldi (1987–) könyvek, Külföldi könyvek (1987–), MANCI – Könyvtártudományi cikkadatbázis, NPA (= magyar könyvtárakban található külföldi folyóiratok), IKB, IKER, LibInfo, Hungarika Információ, Hungarika Névkataszter, Hungarika www.stb.

HUNOPAC

<http://www.mek.iif.hu/porta/virtual/magyar/opac.htm>
a magyar könyvtárak internet szolgáltatásairól informál

MOKKA

<http://www.mokka.hu/>

Magyar Országos Közös Katalógus (OSZK). Szabványos bibliográfiai leírások letölthetők. (Segítség a retrospektív konverzióhoz.)

ODR

<http://odr.lib.klte.hu/> <http://www.ki.oszk.hu>

Országos Dokumentumellátó Rendszer (országos lelőhely-nyilvántartásra épülő könyvtárközi kölcsönzés) Csak regisztrált felhasználók számára!

¹¹ Sebestyén György: *Légy az információs társadalom polgára!* Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2002. 366 p.

Elektronikus könyvtárak:

MEK

<http://mek.oszk.hu/html/tortenet.html> www.mek.iif.hu

Magyar Elektronikus Könyvtár. A legnagyobb szép- és szakirodalmi dokumentumgyűjtemény a magyar interneten. (témák szerint rendszerezve, katalógussal könyvek, verseskötetek, tanulmányok, oktatási segédletek, szótárak, térképek, konferencia anyagok, lexikonok)

1999–2001 között a MEK keretében működött a MIT-HOL majd LibInfo néven népszerűvé vált (48 órán belüli) internetes tájékoztató szolgáltatás. További könyvtári portálok elérése: Könyvtárkapu, konyvtar.lap.hu

Neumann-ház

<http://neumann-haz.hu>

Neumann János Digitális Könyvtár, mely szép- és szakirodalmi, ill. tudománytörténeti műveket tartalmaz. Tartalma: Bibliotheca Hungarica Internetiana (Magyar szöveggyűjtemény), Digitális Irodalmi Akadémia (Kortárs magyar irodalom), Jeles napok (oktatási segédanyag), WebKat.hu (Magyar internet katalógus (internetcímek) a magyar kulturális örökség körébe tartozó dokumentumokhoz), Olvasni jó! (Gyermekirodalom), Diafilmtár, Képek a magyar irodalomból, Balassi kiállítás, Könyvtári jogszabályok, magyar CD-ROM diszkográfia.

Egyéb adatbázisok:

EISZ

<http://www.eisz.hu>

Elektronikus Információ Szolgáltatás. Az OM nemzeti programja, amely központosítva, nemzeti licenc alapján nemzetközi és magyar információforrások (adatbázisok) használatát teszi lehetővé a felsőoktatás hallgatói, oktatói és kutatói számára. Néhány adatbázis: *Akadémiai Kiadó Folyóirattár* (jelenleg 43 ebből 9 magyar nyelvű folyóirat érhető el 1999-ig visszamenőleg. A cikkek kutathatók szerző, cím és absztrakt szerint és fulltext letölthető, már a nyomdai megjelenés előtt olvasható). *Akadémiai Elektronikus Könyvtár* (tartalma: 21. századra felújított szövegyűjtemény Angol-magyar, Magyar-angol stb. nagyszótár, Magyar értelmező kéziszótár, Idegen szavak szótára (kiejtéssel, szövegkörnyezettel), Új magyar irodalmi lexikon). *Teszt-re készen* (Rigó utcai (ORIGÓ) nyelvvizsga-tesztek megoldásokkal, nyelvtani összefoglalóval). *MTI* (Bel-, külpolitika, gazdaság, sport, sajtóbank, EU adatbank, a világ országai és kormányai adatbázis földrajzi és politikai adatokkal). *A Scriptum Kiadó szakszótárjai* (pl.: angol-magyar műszaki, informatikai, gazdasági, bank- és tőzsde, építészeti). (Regisztrálni kell! De pl. a FSZEK olvasói a könyvtárban ingyen használhatják.)

NIF

<http://www.iif.hu/szuper/kezdo.html>

Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (az informatikai és hírközlési miniszter 20/2004. (VI. 21.) IHM rendelete)

Adatbázisszolgáltatás (több adatbázis elérhető innen pl: a PAD is)

PAD

<http://pad.hu>

Az OPKM Pedagógiai Adatbázisa. 1989-től tartalmazza a magyar pedagógiai irodalom c. nemzeti szakbibliográfia teljes anyagát és az OPKM-ben feldolgozott idegen nyelvű szakkönyvek és válogatott folyóiratcikkek adatait.

SDT

<http://www.sulinet.hu/sdt/>

Sulinet Digitális Tudásbázis. Olyan tananyag-adatbázis, amely tetszőlegesen testre szabható, fejleszthető. Lehetőséget biztosít multimédia tartalmak eléréséhez és felhasználásához az iskolai oktatásban. Műveltségi területenként tartalmazza az egyes évfolyamok törzsanyagait (tanmenetekkel, óravázlatokkal, tanári módszertani útmutatókkal).

MATARKA

<http://www.matarka.hu>

Magyar Tartalomjegyzék Adatbázis. Magyar kiadású (ezért elsősorban magyar nyelvű) *folyóiratok* tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa. Keresés: szerzői név, vagy a cíkcímekben szereplő kulcsszavak szerint. Hasznos: szerzői bibliográfia összeállításához, vagy adott témakörben történő irodalomkutatáshoz, esetleg egy konkrét cikk pontos lelhelyének felkutatásához.

FSZEK

<http://www.fszek.hu>

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár online elérhető adatbázisai. Pl.: Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája (1961 óta). Mesegyűjtemények analitikus bibliográfiája. Szociológiai információ. Budapest történetének bibliográfiája. Híres emberek, közszereplők tára.

ERIC

<http://eric.hu> <http://ericir.syr.edu/>

Angolszász pedagógiai információs rendszer. Neveléseméleti és gyakorlati (teljes szövegű) munkák, továbbá 980 oktatással kapcsolatos folyóirat referátumait és bibliográfiai adatait tartalmazza. (A legteljesebb pedagógiai adatbázis.)

EPA

<http://www.epa.oszk.hu>

Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis magyar, vagy magyar vonatkozású e-folyóiratok számára. Elérhető innen: a MEK 1 virtuális folyóiratgyűjteménye (de 2003. jún. 30-án lezárták, folytatása: <http://mek.oszk.hu>), a MEK 2, az IKB (=

MNB Időszaki kiadványok bibliográfiája), az IKER (= MNB Időszaki kiadványok repertórium (1993-2002)), a MATARKA, a Világkönyvtár (= sajtó az interneten)

DIA

<http://www.irodalmiakademia.hu/>

A magyar kortárs szépirodalom legjobb művei az interneten.

OKI

<http://www.oki.hu>

Az Országos Köznevelési Intézet honlapján adatbázisok: tantervek, tankönyvek, szakértői és vizsgáztatói névjegyzék, intézményi címjegyzék, továbbképzési katalógus.

MPHP

<http://www.mphp.hu>

Magyar Pedagógusok Háza Portál

META

<http://www.tanszertar.hu>

Magyar Elektronikus Taneszköz Adatbázis

OPKM

<http://www.opkm.hu> www.opkm.iif.hu

Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a neveléstudomány és a köznevelésügyi információs központja. Szolgáltatásai: Irodalomkutatás, irodalomjegyzék és témabibliográfia készítés, SDI 21 neveléstudományi témából és egyedi kérésre, tartalomjegyzék- és cikkmásolat külföldi folyóiratokból.

Összegzés, záró gondolatok

Záró gondolatként elmondható, hogy az információs forrásközpontként funkcionáló, korszerű iskolai könyvtár **minőségi változást jelent** az iskolai könyvtárak történetében.

Összegzésként pedig a már említett NAT 2 sorait idézném: „A tanulás fontos színtere és eszköze az *iskola könyvtára* és informatikai bázisa. A könyvtár használata *minden* ismeretterületen *nélkülözhetetlen*. A könyvtári ismeretszerzés technikáját, módszereit (mind a nyomtatott, mind az elektronikus dokumentumok használatával) az önálló ismeretszerzés érdekében a tanulóknak el kell sajátítaniuk.

Ismerjék a könyvtárban való keresés módját, a keresést támogató eszközöket, a főbb dokumentumfajtákat, valamint azok tanulásban betöltött szerepét, információs értékét.

Sajátítsák el az adatgyűjtés, témafeldolgozás, forrásfelhasználás technológiáját, az interneten való keresés stratégiáját, és alakuljon ki bennük a rendszerezett tudás megszerzésének, átadásának képessége.

Váljanak rendszeres könyvtárhasználóvá, tanulják meg az iskolai könyvtár, az ODR, az elektronikus könyvtárak és a teljes könyvtári rendszer szolgáltatásainak igénybevételét, a könyvtári adatbázisok használatát. Ismerjék az országos szakkönyvtárakat is.” (*Nemzeti Alaptanterv 2003*. Bp.: OM, 2004. p. 12–13.)